

Közösségi csúcsteljesítmény

Marco Frei

Az 1990-es évek óta a zenekari élet és a zenekarok mindennapjai jelentős változáson mentek keresztül. Ezek a változások a zenészek önképére is hatással vannak. Ennek kapcsán felvetődik a kérdés, hogy a zenekari zenészre tekinthetünk-e csúcsteljesítményt nyújtó munkakerőként úgy, mint a 21. század többi szakmájának gyakorlójára, és hogy a „csúcsteljesítményeknek” milyen hatásuk van a szakma megítélésére és a zenészek magánéletére?

A világ talán tényleg „nem más, mint egy zenekar, amelyben mi vagyunk a hangszerek”, ahogy az – a Wagnerre is nagy hatást gyakorló – August von Kotzebue szöveggönyve alapján Friedrich Heinrich Himmel által 1804-ben komponált Fanchon, a verklis lány című daljátékában elhangzik. A gondolat önmagában azért is érdekes, mert sokat elárul a zenekarok életéről és működéséről is. A fonákjáról nézve mondhatnánk azt is, hogy a zenekar egy külön világ, egy kis társadalom, amely rendelkezik a társadalmak pszichológiai jellemzőivel is: a zenészegyénségek együttműködése barátságokat eredményezhet, de fennáll az akár komolyabb konfliktusokat eredményező súrlódások eshetősége is.

A karmester által egyeduralkodóként vezetett társadalmi rendszer alapvetően nem a felvilágosodás eszméin alapul. Mégis elmondhatjuk, hogy az 1960-as évek vége óta egyre több demokratikus modell jött létre, és ezek egy része állandósult is. A zenészek sok esetben közös döntési joggal rendelkeznek, illetve rotációs rendszerben foglalják el helyeiket a színpadon, hogy megtörjék a hierarchikus formákat. A belső konfliktusok rendezése érdekében pedig mediátorokat

vonnak be, illetve kommunikációs napokat rendeznek.

Bár napjainkban már kihalóban vannak a vezénylő „diktátorok”, mégis a karmester rendelkezik a legmagasabb szintű irányítási hatalommal – az interpretáció kérdésében mindenképp. Így tehát nem meglepő, hogy a hivatásukat szerető zenekari zenészek nagy része egyetért abban, hogy életre szóló és folyamatos visszacsatolást igénylő feladatot jelenthet megtalálni a helyüket a zenekar minitársadalmában. Ezt a feladatot nem tartják kellemetlennek, sokkal inkább tekintik a hivatásukkal járó kihívásnak. Az így gondolkodó zenészek közé tartozik Frank Reinecke nagybőgős is, aki közel harminc éve tagja a Bajor Rádió Szimfonikus Zenekarának. Számára a zenekar „zenei világkörüli utat” jelent, amelynek során veszélyek is leselkedhetnek az utazókra, ugyanúgy, mint minden más szakma gyakorlójára. A veszélyek véleménye szerint az egyén szintjén is fennállnak. „Veszélyt jelenthet például az önteltség, amely akkor tölthet el bennünket, amikor azt gondoljuk, különlegesek vagyunk. Az ember elveszíti a realitásérzékét, különlegesnek képzelet magát, elhatárolódik a társadalomtól, és fölé akarja magát helyezni. Ez a viselkedés pedig komoly veszélyeket rejt magában.” Hiszen a zenekar mint társadalmi képződmény rendkívül összetett és sérülékeny is.

Ki kivel beszél, ki kivel megy vacsorázni? Ki kivel mikor utazik el? Hogyan álljon ki a szólista a többiekkel szemben a színpadon? Ezek a kérdések még ma is felvetődnek egy-egy zenekarban. Az a zenekar, amelynek abban a szerencsétlenségben van része, hogy a legutolsó egomániás, empátiát és érzékenységet nem ismerő dirigensek egyike irányítja, könnyedén válhat elaknásított területté, ami a zenei hangzásában is megmutatkozik majd.

Ha a zenekarra minitársadalomként tekintünk, felismerhetjük benne a társadalmakra jellemző munkaügyi irányzatokat is. Ilyen trend például a 21. századi, csúcsteljesítményt nyújtó high-performer, aki mindenhol jelen van kezdve a politikától a gazdasági és ipari ágazatokon át egészen

szén az egészségügyig. Hasonlóságot jelent az is, hogy a kontrolling vagy a minőségbiztosítás fogalmak ma már a zenekarok életének is szerves részét képezik. A csúcsteljesítményt nyújtókkal szemben elvárásként működik a legmagasabb szintű egyéni elkötelezettség és teljesítő-képesség, valamint bizonyos szociális kompetenciák, a csapatszellem és a rugalmasság megléte.

Hogy a zenészek csúcsteljesítményként mérhetőnek tartják-e munkájukat vagy sem, nem tudni. Az azonban biztos, hogy komoly teljesítményt nyújtanak, és szakmájuk e tekintetben össze is hasonlítható más szakmákkal. „A laikusoknak gyakran hozom fel az élsportolók hasonlatát, hogy szemléltessem, miért kell mindig gyakorolnunk” – mondja Caroline Metzger. „Egyrészt azért, hogy jó erőben és formában maradjunk, másrészt azért, mert a csúcsteljesítmény – ha már erről beszélünk – abban is áll, hogy az előadás pillanatában megpróbáljunk kiváló teljesítményt nyújtani, úgymond a csúcscsúcsteljesítményt hozni, hiszen a színpadon elkövetett hibákat nem lehet kijavítani.” Ugyanez érvényes az operációt végző orvosra is.

Caroline Metzger, a Lübecki Filharmonikusok csellistája szerint „az életkor és a korlátozott előrelépési lehetőségek jelentik a zenész szakma képviselői számára a legnagyobb nehézségeket, és ez bizonyos tekintetben ugyancsak hasonlóságot mutat az élsporttal. Nincs lehetőség megfontolni, hogy az ember esetleg egy ideig szabadúszó, kamarazenész vagy zeneiskolai tanár szeretne-e lenni, és csak később csatlakozna egy zenekarhoz. Nem. A zenészeknek nagyon korán el kell döntenie, mit szeretne, és döntésén később már általában csak nehezen tud változtatni.” Csak kevés „nagyon tehetséges, különleges zenészek” sikerült újra és újra kitalálni önmagát, és második vagy harmadik karriert is megvalósítani.

A zenész szakma az egészségügyi következmények téren sem áll messze az élsporttól. Claudia Spahn, a zenészekre specializálódott freiburgi doktornő nemrég bemutatta a zenekarok számára kifeje-

lesztett „motivációs tréninget”. A tréning alkalmazása a sport terén már régóta bevált módszer. Célja a magas szintű zenészi teljesítmény elérése a zenész jó fizikai és lelki közérzetének megtartása mellett.

Van, amiben mégis van különbség a zenész és a sportoló között: a csúcsteljesítményt nyújtó sportolók általában „magányos farkasok”, a zenekari zenész ezzel szemben közösségben dolgozik. A zenekaron mint közösségen belül betöltött hely megtalálása annak a kérdésnek a felvetésével kezdődik, hogy a zenész szolgáltatásként vagy művészként tekint-e munkájára. „Ez egy rendkívül fontos kérdés, amelyet ellenben rendkívül ritkán tesznek fel, pedig a zenész épp az e két fogalom között feszülő ellentétben űzi hivatását” – hangsúlyozza Frank Reinecke.

„Mi egyrészt egy csodálatos, spirituális dolgot szolgálunk - a zenét. Másrészt pedig művészként is színpadra állunk. A művész szó azonban 'zenekari nyelven' nem feltétlenül pozitív, hanem inkább ironikus töltetű. Ha az ember azt mondja egy kollégának: 'művész vagy', biztos, hogy ironikusan érti. A művész szóhoz ugyanis mindig hozzá tartozik az én előtérbe helyezése és kibontakoztatása, azaz az önmegvalósítás.” A zenekar elve ezzel szemben nem alapulhat az egyén önmegvalósításán: „hiszen onnantól már nem is lenne a közösség szellemét hordozó zenekar.”

Caroline Metzger is hasonlóan látja a kérdést. „A látogatókkal, az intézménnyel, a karmesterrel szemben természetesen mi is szolgáltatást teljesítünk. De nem vagyunk sem konformista szolgáltatók, sem individualista művészek. Kollégáim többsége racionálisan gondolkodva zenekari zenésznek és ily módon egy élő mű résztvevőjének tartja magát. Zenekari zenészként és különösen az Operaházban dolgozó zenészként olyan hivatást választottam, amelyben csak közösségi munkával jöhet létre eredmény. Ez egy olyan szakma, amelynek gyakorlóí érzelmekkel telített művészetet keltenek életre, és munkájukba bevonhatják, és ennek során megélhetik saját érzelmeiket is.”

Aki nem képes mindezt egyfajta megelégedettséggel és elfogadással kezelni, aki méltatlannak és kizárólag szolgálatnak érzi a zenekari árokban történő zenélést, az itt nem fogja megtalálni a helyét – véli Metzger. A zenekaron belül ugyanis a

művészi szabadság elve másként valósul meg – fűzi hozzá Reinecke. „Hozzá tartozik a szolgálat is: a zenei helyzet, a fizikai környezet és a karmester szándékának folyamatos megértése.” Összefoglalva azt mondhatjuk: „a megértés és továbbadás csodálatos folyamatáról van szó. Nem azért zenélek zenekarban, hogy művészi önmegvalósítást hajtsak végre, de mégis valaminek a megvalósítására törekszem.” Vagy ahogy Metzger mondja: a beteljesedésért dolgozom – érzelmi, spirituális és lelki vonatkozásban is.

A különböző divatok és trendek hatására erősödő uniformizálást mutató társadalomban a pszichológusok és pedagógusok egyre növekvő „egocentrizmust” figyelnek meg, és mindeközben felvetődik a generációk közötti viszony kérdése is: hogyan érzik magukat és hogyan tekintenek önmagukra a fiatal zenészek a zenekaron belül? Naivság lenne erre a kérdésre egyszerű választ várni, ugyanis ennek az érmének is két oldala van. A zenészek körében végzett felmérések eredménye alapján a generációk között igenis komoly ellentétek állhatnak fenn.

Gyakran mondják egyrésztől, hogy a fiatalabb zenészek nem igazán azonosulnak a zenekarukkal, és alig vagy nem eléggé elkötelezettek iránta. A koncertterven kívül eső rendezvényeken vagy zenekari összejöveteleken is elsősorban az idősebb generáció képviselői vesznek részt. A fiatalok mindeközben egyéb elfoglaltságaik közé próbálják meg beilleszteni a zenekari munkát, amelynek pedig leginkább előtérben kellene lennie. Eszerint csupán megélhetési forrást jelent számunkra a zenekar?

Állítólag előfordult már olyan is, hogy a zenészek a próbák alatt hosszabb szünetek idejére kérték, hogy használhassák okostelefonjaikat, illetve iPhone-jajukat. Nem ritka az sem, hogy a fiatalokat „neveletlennek” bélyegzik. Ha viszont a fiatalok lelkesen részt vesznek és kiválóan teljesítenek a koncerteken vagy fesztiválokon, a szemükre vethetik, hogy túlságosan is a rivaldafénybe akarnak kerülni, és megfélemlítésben is részük lehet (mint ahogy az nemrég egy neves kelet-német zenekar esetében történt).

A téma tehát kényes, és nem csak a zenekar „csúcson zenélő” tagjait érinti. A zenész bizonyos tekintetben – már tanuló-

éveitől kezdve – magányos munkát végez. A hangszeren való zenélés megtanulása már a korai éveikben nagyfokú önfegyelmet és áldozatkészséget követel, és sokkal több időt is igényel, mint bármely más készség elsajátítása. Ráadásul a zenész e téren is ellentétes helyzetet kénytelen megélni: míg a hangszer megtanulása során a zenei egyéniség elérése a cél, addig a zenekaron belül az egyéniség már nem bír jelentőséggel.

A zenész szakma ráadásul több fegyelmet is igényel. Például amíg a színházban általában délután vannak próbák, a zenekari zenész számára gyakran már reggel tízkor megkezdődik a munka - akkor is, ha előző este játszott. Caroline Metzger a többféle művészeti ágazatot képviselő lübecki színházban szerzett tapasztalataira utalva azt mondja, a két szakma alapvetően nem összehasonlítható. „Mi, zenekari zenészek a Német Zenekarok Egyesületének szervezeti rendje alatt, szabályozott munkaidő-beosztással dolgozunk” – hangsúlyozza. „A zenekari zenészekkel ellentétben a színész viszont szólistaként áll a rivaldafényben, ami véleményem szerint nagyobb nyomást jelent számára.”

Ami mégis minden művészi szakmát egyesít, az a többé-kevésbé szabad, nem szokványos munkabeosztás. A gyermekes családok számára különösen nehéz lehet a család és a hivatás közötti egyensúly megteremtése. Ezért is alapvetően fontos a jó magán- és családi élet – hogy „megfelelő módon el lehessen a kettőt egymástól választani” – mondja Metzger. „A miénkhez hasonló méretű zenekarok, mint a legtöbb németországi zenekar, egyfajta társadalmat alkotnak. Ha sok koncertet adunk, kevesebbet találkozunk a társunkkal, mint a kollégáinkkal. Ezért is fontos tehát, hogy jól kijöjjünk egymással.”

Metzger számára majdhogynem „kötelezően szükséges”, hogy a zenekari munka mellett - didaktikai vagy művészeti szempontból vett ellensúlyként – kamarazenét is játsszon. Ugyanakkor csillogó szemekkel meséli: „szeretem az operát, például Wagner Parisfaljában az első felvonás végét, amikor az egész zenekar fortét játszik. Hihetetlenül magával ragadó érzés ennek a nagy „lármának” a részese lenni. És ha ilyenkor körülnézek, látom, hogy több kollégám is ugyanígy érez. Ilyenkor tudom, miért lettem zenekari zenész.”